

BOHUMÍR ŠTĚDRŮ

NĚKOLIK VZPOMÍNEK NA MÉHO UČITELE

Poznal jsem prof. Vladimíra Helferta nejprve jako umělce, dirigenta Orchestrálního sdružení, s nímž zajel do mého rodiště Vyškova v době stého výročí Smetanových narozenin, aby šířil po celé Moravě nejmohutnější výtvor 19. století: Smetanovu *Mou vlast*. Ve vyškovské sokolovně jsme se poprvé setkali. Byl jsem tehdy septimán a z výroční zprávy gymnasia jsem věděl, že prof. Helfert byl přikázán na vyškovské gymnasium jako středoškolský profesor a soukromý docent tehdejší Masarykovy university v Brně. Tehdy při poslechu Smetanovy *Mé vlasti* obdivoval jsem jeho nadšený a zanícený výkon, jímž rozproudil amatérské těleso k nebývalému uměleckému stupni a sklídlil v přeplněné sokolovně veliký úspěch.

Na univerzitních studiích v Brně jsem zatoužil poznat Helferta jako hudebně vědeckého pracovníka zblízka. Hudební věda byla tehdy samostatným předmětem, něčím navíc, bez kombinací s druhým předmětem; hudební výchově se na středních školách nevyučovalo povinně, státní zkoušky z hudby jsem také konal na pražské konzervatoři (klavír, sborový zpěv) bez povinnosti navštěvovat přednášky z hudební vědy na univerzitě. Původně jsem zvolil kombinaci dějepis—zeměpis, ale záhy jsem poznal, že mne prof. Helfert přitahuje ze všech univerzitních učitelů nejvíce. Vydal právě svá stěžejní hudebně vědecká díla: *Hudba na jaroměřickém zámku* a *Tvůrčí rozvoj Bedřicha Smetany* (1924).

Vzpomínám na jeho seminární cvičení, jež konal tehdy v Moravském muzeu. Chodívalo nás tam několik: Karel Vetterl, Jan Racek, Zdeněk Blažek, Robert Smetana, občas se ukázal šachista Bárta, později Marie Morávková, provdaná Holubová. Obdivovali jsme Helfertovu podnětnost, živý zájem o každého posluchače a veliký důraz na praxi. Sám nám šel stále příkladem, překvapoval totiž stejně vědeckými činy jako uměleckou pohotovostí, s níž řídil Orchestrální, nyníější Helfertovo Orchestrální sdružení v Brně.

První referát, který jsem měl u něho v muzeu, byl pohled na dílo Josefa Suka. Půjčil mně k tomu literaturu, neboť seminární knihovnu jsme tehdy neměli, a upozornil mne na své články o Sukovi v *Pražské revui*. Udivil mne pamětí, s níž přesně na rok určil, kde která studie vyšla o Sukovi. Šel jsem tehdy po seminárním cvičení k němu do bytu U dětské nemocnice v Černých Polích (nynější Helfertova ulice, č. 3). Vždy laskavý, usměvavý a zanícený člověk. Zírala z něho ochota, družnost a srdečnost. Zřejmě nechtěl, abych referát opřel jen o brožuru Boleslava Vomáčky (1922), ale měl

zájem na tom, abych poznal bohatší literaturu včetně referátů a recenzí o Sukově hudbě. Když jsem přednesl referát o Sukovi a hrál úryvky z jeho symfonické básně Praga, sledoval vše velmi pozorně, kritizoval do podrobností a poznal, že v ukázkách, které jsem hrál na klavír, se odchylují od harmonií a modulací, kterých původně užil J. Suk. Tak dobře znal věc, o níž se referovalo.

Prošel jsem prvním kritickým ohněm, nabyt jsem více sebedůvěry a Helfert mne stále povzbuzoval k další práci. Od té doby byl jsem se svým učitelem v těsnější spolupráci, i když jsem nejprve konal státní zkoušky z dějepisu a zeměpisu. Brzy potom jsem se zcela oddal studiu hudební vědy. Tehdy byl již Helfert od roku 1926 mimořádným profesorem hudební vědy a buďoval vlastní hudebně vědecký ústav na nynější Grohově ulici, kde je Hudebně vědecký seminář dosud. Jeho vědeckou pomocnou silou se stal kol. J. Racek, ale po jeho odchodu na vojnu byl jsem jmenován od roku 1930 na jeho místo já, od roku 1932 s titulem nehonoraný asistent.

V té době rozvinul Helfert bohatou činnost, aby seznámil širokou veřejnost s úkoly a prací hudební vědy na brněnské univerzitě. První jeho žáci Dr. Ludvík Kundera, dr. Karel Vetterl a dr. Jan Racek našli uplatnění pomocí Helfertovou jednak jako pedagogové, jednak v Čs. rozhlasu a zvláště v Hudebním archívu Moravského musea, jež prof. Helfert založil vzácným přispěním svého bratra, ředitele Moravského musea dr. Jaroslava Helferta, brzy po svém příchodu do Brna, po první světové válce (1919). Hudební archiv tvořil pramenný základ pro bádání v hudební historii celé Moravy a byl nezbytným pramenem pro hudebně historické práce v semináři. Z tohoto nutného spojení vznikla též na univerzitě *collegia musica*, jež konal seminář za účasti posluchačů i brněnských umělců, a v nichž jsme seznamovali širší veřejnost s výsledky hudebně vědecké práce. Každé *collegium musicum* bylo provázáno vědecky založeným slovem mezi jednotlivými čísly, protože k provozování se vybíraly z velké části skladby objevené a skoro neznámé. Snad nejhodnotnější bylo *collegium musicum*, které jsme konali ve spolupráci s brněnským rozhlasem v jubilejním Smetanově roce 1934, kdy ve spolupráci s orchestrem brněnského rozhlasu za řízení Břetislava Bakaly byl proveden Smetanův Pražský karneval, Pekelný tanec z Čertovy stěny a II. smyčcový kvartet. Toto *collegium* mělo široký ohlas a bylo zhodnoceno též v Lidových novinách. Helfert je brzy doplnil návštěvou Smetanový výstavou v Litomyšli.

V téže době končil jsem svou disertační práci k doktorské promoci. Protože šlo o italského skladatele Giovanni Battistu Bassaniho (1657–1716) a o jeho kantáty, vymohl mi Helfert měsíční studium v italských archívech (Siena, Florencie, Bologna, Padova). Po mém návratu z Itálie sledoval mou práci neustále. O tom, jak můj rukopis měnil, škrtal, pozměňoval, radil, mohl bych psát zvlášť. Vzpomínám jen na krásná odpoledne, na jeho zahrádku v Králově Poli, kde jsme sedávali a diskutovali.

Tehdy jsme také společně začínali velikou práci na Pazdírkově hudebním slovníku naučném. Helfert byl redaktorem českých a slovenských hesel, prof. Černušák redigoval a psal hesla cizích umělců. Tvořil jsem jakousi spojku mezi oběma redaktory až do Helfertova zatčení, kdy jsem převzal redakci jeho hesel sám (1939). Má funkce nebyla příjemná, protože se u mne sbíhaly hroty nářeků a leckterého nedorozumění mezi oběma redaktory.

Býl jsem si však vědom toho, že oba pracují s vypětím svých sil, a že Helfert při své dirigentské činnosti a vyčerpávající práci vědecko pedagogické nemůže někdy splnit požadovaný termín dodání hotových hesel.

Helfert vždy spojoval svou vědeckou i uměleckou činnost s prací pro veřejnost. V letech třicátých, kdy vrcholila u nás hospodářská krize, kdy bylo na obzoru nebezpečí fašismu, stál Helfert mezi předními bojovníky za sociální a kulturní pokrok. Péči Hudebně vědeckého semináře pořádal v Brně již kolem 1934 celý cyklus sovětské hudby, první toho druhu u nás, psal neohroženě do kulturně politické revue Index a spolupracoval s pokrokovým literárním vědcem dr. Bedřichem Václavkem. Protestoval veřejně proti zázkazu Rollandových oslav v Brně a z jeho podnětu vznikla v Brně před fašistickou okupací Společnost pro pomoc demokratickému bojujícímu Španělsku, jejímž byl předsedou. Mimo to náležel k aktivně pracujícím členům brněnské Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení se Svazem sovětských socialistických republik.

Abychom pochopili nadměrnou Helfertovu práci v této napjaté době, musíme si ještě uvědomit, že právě tehdy se stával Leoš Janáček a jeho dílo ústředním zájmem Vladimíra Helferta. Žák Otakara Hostinského, Vl. Helfert, přišel z Prahy do Brna z okruhu spolupracovníků Zdeňka Nejedlého, kde měli zkreslený pohled na Dvořáka i Janáčka. Proto se Helfert v Brně do slova prokousával k pochopení velikosti umělecko pedagogické práce a stylu děl L. Janáčka. Víím, s jakým horečným zanícením sbíral materiál, jak rostl jeho obdiv k Janáčkovu dílu, s nímž se sblížoval i lidsky za umělcova života. Právě před Mnichovem a před fašistickou okupací nesmírně pilně pracoval Helfert na dokončení prvního svazku veliké janáčkovské monografie, která vyšla v roce 1939 u Oldřicha Pazdírků v Brně s podtitulem *Obraz životního a uměleckého boje I (V poutech tradice)*. Jako jeho asistent byl jsem potěšen věnováním jeho základní monografie, k níž jsem vypracoval rejstříky, a kam mi Helfert v těžké době napsal: *S díky za spolupráci i na znamení víry v lepší budoucnost.*

Uvážíme-li, že tehdy Helfert rozvinul všechno své umění vědecké práce v druhém díle své monografie o Jiřím Bendovi (1934), dále v publikacích *Hudba v Československu*, které vyšly v německém, francouzském i anglickém jazyce s mou bibliografií české a slovenské hudby od doby Smetanovy (1936 a 1938), a že přitom ještě vydával po sešitech Pazdírkův hudební slovník naučný a po sešitech též svou monografii Leoš Janáček, pak užaseme nad úmornou prací českého vědce, který neváhal také různými publikacemi uvědomovat svět o významu Československa (Co daly naše země Evropě a lidstvu) a zahájil vydávání *Musikologie* v Brně (1938), v níž uveřejnil cenný příspěvek *Periodisace dějin hudby*, a konečně i redigoval Janáčkovy - Vášovy Moravské písně milostné (1930–36) aj.

Byly to smutné chvíle, když v době potupného Mnichova jsme spolu běželi na Zelný trh, nynější Náměstí 25. února, kde z oken Moravského zemského musea jsme poslouchali útěšné politické projevy. Helfert těžce nesl okleštění ČSR a věřil v Sovětský svaz. Události šly rychle za sebou tak, že jsme se ani nenadáli a fašisté okupovali Brno a ČSR. Tehdy Helfert odpovídal Smetanovou *Mou vlastí* v podání Orchestrálního sdružení. Koncert, stanovený původně na 17. březen 1939, dva dny po fašistické okupaci Československa, směl být konán až 28. dubna 1939. Měl jsem průvodní slovo ke

koncertu, který řídil prof. Helfert. Byla to manifestace českého lidu v Brně v přeplněném Stadionu, víra všech, že český národ neskoná, že pekla hrůzy slavně překoná. Helfert napsal úvodní slova na program *Mé vlasti* v tomto znění: „*Má vlast bude vždy mocnou posilou těm, kteří by chtěli klesat na mysl, a slavnou pobídkou těm, kteří se nedají zlomit úderu nepřátelského osudu.*“

Přišla nejstrašnější doba. Gestapo slídilo po českých pokrokových lidech, zavíralo je, mučilo a ničilo. Zatklo také prof. Vl. Helferta zároveň s dr. Janem Uhrem, notářem Jarošem a ředitelem brněnského rozhlasu inž. Antonínem Slavíkem. Helfert byl poprvé zatčen 14. listopadu 1939 na rektorátě tehdejší Masarykovy university a odveden na policejní ředitelství. Byl potom vláčen po koncentračních táborech, vězněn v samovazbě — až se octl na delší dobu ve Wohlau u Vratislavě ve Slezsku. Zde byl téměř dva roky a odtud byl na smrt nemocný — *j a k o b e z n a d ě j n ý p ř í p a d* — propuštěn do civilního léčení nejprve ve Wohlau, potom do vinohradské nemocnice v Praze.

Neopustil jsem svého učitele ani v těžkých chvílích jeho života. Po jeho zatčení napsal jsem o něm malou publikaci, již jsem vydal tiskem jako *p ř e h l e d p r á c e č e s k é h o u č e n c e*, a poslal mu ji do vězení ve Wohlau. Kupodivu Helfert brožuru obdržel a poslal mi potom před svým propuštěním do nemocnice krásný dopis, kde líčí své útrapy.

Ve vinohradské nemocnici, díky péči tehdejšího docenta Em. Poláka a Helfertovy vzácné obětavé choti Blaženy, přestál šťastně Helfert těžkou operaci žaludku a pomalu se sbíral k novému životu. Navštívil jsem ho ve vinohradské nemocnici. Byl vyhublý, kost a kůže, vážil asi 42 kg, ale duch jeho zářil, pln nových plánů pro práci na fakultě a zanícen pro plán Hudebně historického ústavu v Praze. Vypravoval mi, že ho navštívil mistr Vítězslav Novák a šéf České filharmonie Václav Talich, který se dal operovat v téže nemocnici, unikaje povinnosti provést Janáčkovu Její pastorkyňu ve fašistickém Berlíně.

Druhá moje návštěva prof. Helferta se uskutečnila v Praze asi za půl roku. Helfert byl již tehdy mimo nemocnici jako rekonvalescent a skrýval se na různých místech před gestapem, které po něm znovu slídilo. Navštívil jsem ho kdesi v Bubenči, pamatuji: v Koulově ulici, číslo 8. Bydlil v sutěrénu, kde bylo víc topných rour a různých vedení, než místa. Mluvili jsme o postupu Sovětské armády, v jejíž vítězství jsme neochvějně věřili, dále o jeho pracích na vydání Jistebnického kancionálu a o budoucích úkolech na univerzitě. Rozhovořil se o některých svých žácích, plánoval znovu Hudebně historický ústav a byl spokojen, že může v úkrytu trochu vědecky pracovat.

V té době jsem viděl svého milého učitele naposled mezi živými. Po vítězství Sovětské armády u Stalingradu blížila se porážka fašistů každým dnem. Gestapo znovu stahovalo své sítě. Helfert neunikl druhému zatčení gestapem 23. června 1944 v Miřeticích. Byl uvězněn s ilegální skupinou básníka Jaroslava Kvapila na Pankráci a převezen nakonec do Terezína do cely odsouzcenců k smrti.

Osvobození Československa Sovětskou armádou bylo na dosah ruky. Nebýt Helfertovy náказы skvrnitým tyfem, nepodlehl by tento statečný profesor mukám a dočkal by se díkůvzdání, jehož si tak horoucně přál: znovu

řídít Smetanovu Mou vlast. Zemřel na úsvitě našeho osvobození 18. května 1945 v Praze.

Rozloučil jsem se se svým drahým a nezapomenutelným učitelem naposled v krematoriu hlavního města Prahy dne 26. května 1945. Zapamatoval jsem si dobře slova tehdejšího ministra školství a Helfertova švagra prof. Zdeňka Nejedlého, která pronesl nad jeho rakví:

*Tvůj život bohatý, čestný, obětavý,
dals výuku, dals statečnost.*

Loučím se s Tebou jako s padlým hrdinou.

Tvůj prapor ponese dál, drahý, krásný, milý Vladimire Helferte!

A to je příkaz pro nás, pro Helfertovy žáky a nástupce!

